

Hogyan finanszírozható a magyar mezőgazdaság?

Kiss Judit

Intézetünk kutatásának legfőbb célja annak megválaszolása volt, hogy hogyan, milyen belső és külső forrásokból finanszírozható a magyar mezőgazdaság, hogyan csökkenthető a nyomasztó tökehiány, s hogyan modernizálható, tehető versenyképesebbé a szektor. Ennek megfelelően munkánk az alábbi témákra, területekre terjedt ki:

- (a) Mivel a magyar mezőgazdaság finanszírozásának egyik lehetőségét az önfinanszírozás, illetve az önfinanszírozó képesség növelése adja, ezért megvizsgáltuk, hogy hogyan alakultak a termelői jövedelmeket meghatározó tényezők, illetve a termelői jövedelmek az elmúlt évtizedben.

A jövedelemalakulásra ható tényezők közül az agrártermelői árakat, illetve az *input*-árak alakulását, valamint a kettő viszonyát, vagyis az agrárrolló alakulását elemeztük. Legfőbb megállapításunk, hogy habár a mezőgazdasági árindex 1989 és 2001 között 510,3%-ra nőtt, az agrártermékek áralakulását az instabilitás és a kiszámíthatatlanság jellemezte. Mivel az iparcikkek árindexe a vizsgált időszakban 830,6%-ra emelkedett, így a magyar mezőgazdaságot az agrárrolló többi országénál is erőteljesebb kinyílása jellemezte. Ennek oka a túltermelésből fakadó eladási nehézségekkel és az értékesítési anomáliákkal, az áruhátláncok erőfölényes piaci pozíciójával magyarázható. Az agrárrolló radikális, 50-60%-os nyílásának következményeként az elmúlt 11-12 évben a mezőgazdaságból több mint 100 milliárd forint jövedelemkivonás történt.

Ismeretes, hogy a mezőgazdaság még a fejlett piacgazdasággal rendelkező országokban sem csak piaci feltételek mellett, hanem államilag szabályozott körülmények között működik. Ezért kutatásunk keretében arra is választ kerestünk, hogy a költségvetésből fedezett agrártámogatások mennyiben járultak hozzá a mezőgazdaság finanszírozási gondjainak enyhítéséhez. Habár az 1998–2001-es években az 1994–1997-es évek átlagához viszonyítva folyó áron 76%-kal nőtt a mezőgazdaság költségvetési támogatása, reálértéken 2000-ig csökkentek a támogatások: a 2000. évi csak 90%-át érte el az 1994–1997-es évek átlagának.

Ami az agrárcélú támogatások belső szerkezetét illeti, a három nagy támogatási körön (a piaci, a termelés költségeit csökkentő és a beruházási támogatásokon) belül az értékesítéshez kapcsolódó támogatások képviselték a legnagyobb részt 2000-ig. Ugyanakkor ennek döntő része a nem mezőgazdasági besorolású vállalkozásokhoz került.

Az agrártámogatásoknak a mezőgazdaság finanszírozásában játszott szerepét azonban csak akkor tudjuk kellően megítélni, ha a támogatásokhoz hozzárendeljük az elvonásokat (adó-, vám- és illeték befizetések): míg 1994 és 1998 között az agrártámogatások közel 3,5-szörösükre nőttek, addig az elvonások csak 1,5-szörösükre, következésképpen az agrárszektor nettó költségvetési támogatása hárommilliárd forintról 43 milliárd forintra emelkedett, alapvetően a mezőgazdaság jelentős ÁFA-visszaigénylései miatt.

A mezőgazdasági jövedelmekre ható tényezők közül foglalkoztunk a termelésnek (a termelés volumenének és értékének) és a hatékonyságnak az alakulásával is. 2001-ben a mezőgazdasági termelés volumene még mindig 20%-kal maradt el az 1990-es szinttől (a növénytermesztésé csupán 6,3%-kal, míg az állattenyésztésé 33%-kal). Habár a termésátlaggal kifejezhető hatékonyságot illetően a világátlagot a legtöbb termék esetében meghaladjuk, az EU-étől közel 20-30%-kal elmaradunk a búza és a kukorica, közel 40%-kal a zöldségek és 30%-kal a friss gyümölcs esetében.

A mezőgazdasági és élelmiszeripari vállalkozások gazdálkodásának főbb adatait megvizsgálva megállapítható, hogy a 90-es évek elején az átalakulással kapcsolatos bizonytalanság hátrányosan befolyásolta a jövedelmezőséget. Az adózás előtti veszteség lényegesen nagyobb volt a nyereségnél. Ebben fordulat 1994-től következett be. A vállalkozások adózás előtti eredménye 1998-ban volt a legkedvezőbb, 23,8 milliárd forint nyereséggel. Azonban 1995–1996-hoz képest az évtized második felében mind az árbevétel-arányos, mind a saját tőkearányos jövedelmezőség romlott: 2000-ben az eszközarányos

jövedelmezőség is csak alig több mint 18%-a volt az 1995. évinek.

Az elmúlt évtizedben a mezőgazdasági szervezetek eredményromlása a bevételek nagyobb mértékű és a költségek kisebb ütemű csökkenésének együttes hatására következett be. A bevételek elapadását főleg az értékesített termékek volumenének visszaesése idézte elő. A gazdaságok érzékelvén bevételeik csökkenését, takarékoskodni kezdtek, azonban nem csak a folyó termelésüket szolgáló ráfordításokkal, de még a jövőt megalapozókkal is.

Az egyes ágazatok jövedelemhelyzetéről elmondható, hogy az évtized végére a növénytermelési ágazatok jövedelemhelyzete olyan mértékben romlott, hogy jövedelmezőségről szinte már nem is beszélhetünk, hiszen az ágazatok egy része veszteséges volt, az árak már nem fedezték a kiadásokat. Az állattartásban már korábban is kedvezőtlenebbül alakultak a jövedelmezőségi mutatók, mert ezekben az ágazatokban még több volt az ökonómiai kockázat. A tej és a tojás kivételével az értékesítési árak önmagukban nem tudják biztosítani a termelői érdekeltséget.

A fentiekben vázolt jövedelemalakulás több következménnyel járt. Ezek egyike a mezőgazdasági GDP nemzetgazdasági GDP-n belüli csökkenése: 2001-ben a mezőgazdaság GDP-hez való hozzájárulása nem volt több 4%-nál, vagyis a mezőgazdaság aligha húzóágazat – de attól még lehet sikerágazat.

Másrészt a mezőgazdasági beruházások részesedése az összes nemzetgazdasági beruházásból 1990 és 2001 között 8,7%-ról 3,0%-ra csökkent. Romlott a szektor eszközellátottsága, és a beruházások értéke még 2001-ben sem érte el az 1990. évi bázisidőszak szintjét. Ennek következtében mintegy 600-700 milliárd forintos fejlesztés nem valósult meg. A beruházások forrásösszetétele is jelentősen átalakult: míg a 80-as években rendre 70% felett volt a saját forrás aránya, addig 1992-től kezdődően nem érte el az 50%-ot sem. Ez a kedvezőtlen tendencia összefügg az ágazat jövedelemtermelő képességének romlásával.

- (b) Természetesen a mezőgazdasági termelés tőkeigénye banki forrásokból is kielégíthető. Tekintettel azonban a magyar mezőgazdasági termelés alacsony profitabilitására, ez aligha nyújt kellő fedezetet a hitelek visszafizetésére. Nem beszélve a viszonylag magas hitelkamatokról, illetve arról, hogy a jelenleg uralkodó tulajdon- és birtokviszonyok (elaprózott parcellák, a földtulajdon- és földhasználat szétválása, a földbérlet magas aránya) nem adnak megfelelő biztosítékot a bankok számára. Ráadásul a mezőgazdaságot finanszírozó bankrendszer sem a kellő fejlettségű Magyarországon. Következésképpen a továbbiakban azt elemeztük, hogy a magyar bankrendszer, illetve pénzpiac mennyiben és milyen körülmények között, feltételek mellett képes a mezőgazdaság finanszírozási gondjait megoldani.

A kutatás átfogó képet adott a magyar agrárhitelezés jelenlegi, 2002-es állapotáról, s azt vizs-

gálta, hogy jó üzlet-e agrárhiteleket nyújtani. A vizsgálat szerint igen, mivel különböző eszközökkel (hitelgaranciákkal, állami kezességvállalással, kamattámogatással s a közraktározás melletti hitelezéssel) jelentősen csökkenteni lehet a hitelezés kockázatát. Jelenleg az agrárhitelpiac összvolumene 300 milliárd forintot tesz ki. A Magyarországon jelen lévő 40 kereskedelmi bankból 13 foglalkozik agrárfinanszírozással. (Mivel a mezőgazdaságban a hitelgarancia-nyújtás egyik legfőbb intézménye az Agrár-Vállalkozási Hitelgarancia Alapítvány, így a kutatás részletes vizsgálat tárgyává tette ennek tevékenységét.)

Külön foglalkoztunk a családi gazdálkodók, valamint a kis- és középzemek által igényelhető kedvezményes hitelkonstrukcióval, amelyet termőföld vásárlására, fejlesztésre, illetve forgóeszközök beszerzésére lehet igénybe venni. Az elemzés kitért a hitelek forrására, a hitelbírálat és a visszafizetés kérdéseire is. Ezen konstrukció esetében a legfőbb kérdés, hogy a családi gazdaságok képesek-e kitermelni a hiteltőke, illetve a kamattörlesztés részleteit.

Végül azt elemeztük, hogy milyen intézkedések történtek a felduzzadt agrárhitel-állomány kezelésére (a különböző adósságkonszolidációs programokat, nevezetesen a mezőgazdasági termelők kibontakozási hitelkonstrukcióját, a gazdahitelprogramot és az éven belüli lejáratú hitelek adósságrendezési programját).

- (c) Természetesen a magyar mezőgazdaság finanszírozása nem csak belső forrásokból történhet, külső forrásokat is igénybe lehet venni. S ebből a szempontból kiemelt jelentősége van az EU-csatlakozást megelőző, illetve követő EU-transzfereknek, magának az EU-csatlakozásnak, valamint az agrárszférában végrehajtott külföldi tőkebefektetéseknek.

Az EU-csatlakozás egyrészt az EU költségvetéséből folyósított agrártámogatások és vidékfejlesztési kiadások révén közvetlenül járul hozzá a magyar mezőgazdaság finanszírozásához, másrészt a termelői árak emelkedésén keresztül növeli a termelői jövedelmeket, amelyeket akár az agrárszektor finanszírozására is lehet fordítani. Az agrártermelés jövedelmezőségének emelkedése pedig megkönnyítheti a banki finanszírozást, csökkentheti a hitelezés kockázatát.

Mivel 2002. december 12–13-án lezárultak a csatlakozási tárgyalások, így ma már elég nagy biztonsággal megbecsülhető, hogy mekkora transferekre számíthatunk. A csatlakozási tárgyalások eredményeképpen a magyar mezőgazdaság 2004-ben 227,8 millió euró, 2005-ben 596,2 millió euró, 2006-ban pedig 658,8 millió euró támogatást, azaz összességében 1483 milliárd eurót kap, vagyis mintegy egynegyedét annak, amire teljes jogú agrártagság esetén számítottunk.

A különböző agrártámogatási jogcímeket (közvetlen kifizetések, piaci intézkedések, vidékfejlesztési kiadások) bemutatva és elemezve arra kerestünk választ, hogy ezek a támogatások mennyiben

fognak hozzájárulni a magyar mezőgazdaság finanszírozási gondjainak enyhítéséhez. Megállapításaink szerint a csatlakozás után a magyar mezőgazdaság csak igen szerény mértékű költségvetési támogatás-növekedésre számíthat: míg 2003-ban 235 milliárd forint, addig 2005-ben 264 milliárd forint, 2006-ban pedig 287 milliárd forint lesz.

Tehát Magyarország 2004 májusában bekövetkező EU-csatlakozása a költségvetési támogatások oldaláról csak igen kismértékben fog enyhíteni a magyar mezőgazdaság finanszírozási gondjait. Egyrészt a külső forrásbevonás sokkal szerényebb lesz, mint amire a csatlakozási tárgyalások elkezdésekor számítottunk, másrészt a Magyarország számára kialakított összegek nem jelentik az adott pénzforrások automatikus rendelkezésre állását, mert lehívásuk feltételekhez kötött, s ezek nem teljesítése mindenképpen kisebb összegeket fog jelenteni. Továbbá, az egyes támogatási jogcímek erőteljes determinációt hordoznak magukban, ugyanakkor felhasználásuk sok esetben nem prognosztizálható, azaz nincs garancia arra, hogy az egyes szektorok vagy termelők által élvezett támogatások ténylegesen az agrárszektor gondjait, köztük a finanszírozás gondjait segítenek enyhíteni.

Az EU-csatlakozás egyrészt az EU-forrásból eredő agrártámogatások révén járulhat hozzá az agrárszektor modernizációjához, finanszírozási gondjainak enyhítéséhez, másrészt a termelés jövedelmezőségének növelésén keresztül. A jövedelmezőség azon szektorokban fog emelkedni, ahol számítani lehet a termelői árak, következésképpen az árbevételek növekedésére, valamint ahol a támogatások, mindekelőtt a közvetlen kifizetések, a termelői jövedelmek jelentős részét fogják képezni.

A fentiek nyomán a gabonaféléken belül a kukorica-, az árpa- és a repcetermelők jövedelmezősége fog a legerőteljesebben nőni a mezőgazdasági társas vállalkozásokban, míg a búzatermelőké kevésbé, a napraforgótermelőké pedig csökkenni fog. Ugyancsak javulni fog a szarvasmarhatartás, a tejtermelés, valamint a cukor- és a dohánytermelés jövedelmezősége. Ugyanakkor kedvezőtlen helyzetbe kerülhet a sertés- és baromfiszektor, valamint a zöldség- és gyümölcságazat. (A kukorica esetében a csatlakozás után 40%-kal, a durumbúza esetében 70%-kal, a cukorrépánál 42%-kal, a dohányynál pedig 63%-kal nő a termelők hektáronkénti bevétele.)

A csatlakozás a termelői bevételek emelése mellett növeli az egyes termelők jövedelembiztonságát. Egyrészt a támogatások egy része (nevezetesen a közvetlen támogatások) automatikusan járnak, alanyi jogon jut hozzá a gazdálkodó, vagyis a földhasználó és az állattartó. Másrészt a legfontosabb termékcsoporthoz (gabona, tej, marhahús, zöldség-gyümölcs, bor) az alkalmazott piaci intézkedések (mint például a gabona-, a tej- és marhahús-intervenció, a sertéshús magántárolása, a piacról történő átmeneti vagy végleges kivonás a zöldség- és gyümölcssektor esetében, a borfelesleg lepárlási

támogatása és az exportvisszatérítés) értékesítési biztonságot nyújt a termelőnek.

Az emelkedő bevételek, a növekvő jövedelmezőség, a fokozódó jövedelem- és értékesítési biztonság egyértelműen növeli a termelői kedvet, ösztönöz az elmaradt beruházások pótlására, a termelés modernizálására. Ennek közvetlen finanszírozási háttérét az emelkedő bevételek adják. Ugyanakkor arra is számítani lehet, hogy a bekövetkező kedvező fejlemények hatására a banki finanszírozás is könnyebbé és olcsóbbá válik, hiszen a növekvő jövedelmek, jövedelmezőség hatására csökken az agrárfinanszírozás kockázata. Ráadásul az agrártermelés profitabilitásának emelkedésével párhuzamosan nő a föld értéke, ára, ami javítja a banki hitelek fedezetét.

- (d) A jövő egyik nagy kérdése, hogy a magyar termőföld mennyire lesz vonzó a külföldi tőke számára. Jelenleg a föld alacsony ára a legfőbb vonzerő, ugyanakkor Magyarországon földtulajdonhoz csak természetes személy juthat. A külföldi tőkének a magyar mezőgazdaságba történő bevonására csak úgy volt (illetve egyelőre úgy van) mód, hogy a külföldi befektető a földet használó gazdasági társaságban vásárol részesedést. Informális források szerint jelenleg a termőföld 8-10%-át ellenőrzi ilyen módon a külföldi tőke.

A csatlakozás után az agrártermelés emelkedő jövedelmezősége fogja a föld vonzerejét növelni, de külföldiek Magyarországon a csatlakozást követő 7+3 éven keresztül nem vásárolhatnak földet, kivéve azok az EU-s állampolgárok, akik letelepedtek Magyarországon és legalább három évig mezőgazdasági tevékenységet folytattak. A külföldi tőkének egyébként a magyar mezőgazdaságban is éppúgy lehet pozitív hatása, mint a feldolgozóiparban: a jelenleginél fejlettebb technológia meghonosítása, a minőség növelése, a vidéki táj megfelelő karbantartása jó hatással lehet az ágazatra, a kapcsolódó *input*- és *output*-szektorokra és a vidéki életre általában.

* * * * *

Eddig megjelent számaink megtekinthetők és letölthetők a www.vki.hu weboldalról.